

Prvé slovenské robotnícke časopisy — významný prameň začiatkov slovenskej marxistickej pedagogiky

PhDr. VIERA ŽBIRKOVÁ,
Pedagogická fakulta, Nitra

80 rokov uplynulo od založenia prvých slovenských robotníckych časopisov Nová doba a Zora, ktoré zásluhou úzkej spolupráce slovenských a českých robotníkov v 90. rokoch 19. storočia v Budapešti položili základy slovenskej socialistickej tlače, socialistického uvedomenia v rodnom jazyku, ale i prvopočiatky socialistického riešenia niektorých otázok výchovy a vzdelania detí, mládeže a dospelých.

Článkami podnetne vyzývali do boja proti negramotnosti, agitovali mládež, robotníkov a ich ženy k vzdelávaniu, sebvzdelávaniu, k čítaniu a rozširovaniu robotníckej tlače, k agitačnej práci proti vykorisťovaniu a biede v kapitalizme. Konečný cieľ boja robotníckej triedy, proletariátu — proletársku revolúciu, likvidáciu kapitalizmu, nastolenie diktatúry proletariátu — však nechali nepovšimnutý. Verili, že výchovou a vzdelávaním sa zabezpečí pokrok ľudstva, zmena kapitalizmu v socializmus. Boli to oportunistické tvrdenia. Napriek týmto i ďalším oportunistickým a separatistickým tendenciám slovenskí a českí socialisti v Novej dobe a Zore zásady k školskej politike a vzdelaniu mali zamerané na budúcnosť robotníckej triedy.

V našom príspevku chceme na ne bližšie ukázať. Zhrnúť, ktoré to boli otázky výchovy a vzdelania, o ktoré prejavovali slovenskí a českí proletári v Novej dobe a Zore záujem, a ako pristupovali k ich riešeniu. Vzhľadom na nespracovanosť problematiky v dejinách slovenskej marxistickej pedagogiky nenárokujeme si problematiku vyčerpať.

Prvýkrát Nová doba vyšla na 1. mája 1897 ako mesačník »orgánu slovenského robotníctva«, od roku 1898 ako »politický časopis, obhajujúci záujmy obchodných a poľných robotníkov«.

V čase od 1. mája 1897 do 1. marca 1898 bol vedúcim redaktorom časo-

pisu Gustáv Švení¹⁾ a vydavateľom František Tupý.²⁾ Od 1. marca 1898, keď František Tupý a Gustáv Švení museli opustiť Budapešť, ujal sa funkcie vydavateľa Štefan Martinček³⁾ a redaktora Matej Šuňavec.⁴⁾ V čase od 31. októbra 1898 do 1. marca 1899 Nová doba nevychádzala. S veľkými ťažkosťami bolo jej vydávanie obnovené 1. marca 1899. Definitívne prestala vychádzať 1. júla 1899. Časopis Zora začal vychádzať v Budapešti 15. mája 1897 ako »národohospodársky časopis«. Vyšlo však len jedno číslo. Vydavateľom Zory bol František Tupý.

Nová doba a Zora boli v roku 1897 vytlačené v kníhtlačiarni Gutenberg vo Fabrickej ulici č. 34 a v roku 1898 v kníhtlačiarni Ede Neumayer v Budapešti, Szerenczen ulica č. 34. Nová doba vychádzala raz do mesiaca v malom formáte 58X29 cm. Jej náklad bol tisíc až dve tisíc výtlačkov.

Časopisy vychádzali bez pomoci vedenia Sociálnodemokratickej strany Uhorska z iniciatívy slovenských a českých robotníkov v Budapešti. Finančné vydávanie podporovali i robotníci zo Slovenska, Čiech, Poľska a z Dolnej zeme.⁵⁾ A »hoci v porovnaní s maďarskými a nemeckými ústrednými orgánmi nemali vysokú odbornú a teoretickú úroveň, predsa boli hlavným a často aj jediným prameňom, z ktorého sa slovenský robotník a roľník v jazyku, ktorému rozumel, zoznámil s problémami vtedajšieho robotníctva«.⁶⁾

Celkove úspešný vzostup robotníckeho hnutia v Uhorsku po založení sociálnodemokratickej strany v roku 1890 narušali od počiatku rozpory vo vedení strany. Oportunizmus a reformizmus vyvrcholil najmä po roku 1898, lebo vedenie sociálnodemokratickej strany úplne prešlo k politickej zrade robotníckej triedy. Štrajkové hnutie upadalo, celá činnosť robotníckeho hnutia sa sústredila len za vybojovanie všeobecného a volebného práva. Odrazilo sa to i v činnosti za nesmierne ťažkých finančných, organizačných a sociálnych podmienok.

Postoje slovenských robotníkov boli formované názormi Lassalla, brožúrami a tlačou československej, rakúskej a uhorskej sociálnodemokratickej strany. V Novej dobe badať i vplyv slovenskej liberálnej buržoáznej inteligencie, hlasistov, Milana Hodžu, no i myšlienok Karola Marxa a Fridricha Engelsa.

Od 90. rokov 19. storočia začali i slovenskí socialisti poznávať a prijímať marxizmus. Učenie Karola Marxa a Fridricha Engelsa našlo svoje trvalé miesto v Novej dobe a Zore. Nemožno tvrdiť, že všetci, ktorým sa časopisy dostávali do rúk, názory Marxa a Engelsa správne

¹⁾ (1870—1918). Bližšie o živote prievdzského rodáka pozri Kostický, B.: *Gustáv Švení, Horná Nitra, Vlastivedný zborník II*. Banská Bystrica, Stredoslovenské vydavateľstvo 1965, str. 203—214.

²⁾ Rodák zo Slaného pri Prahe (1862—1946).

³⁾ Rodák z Budatína pri Žiline (1874—1959). Archív Ústavu marxizmu-leninizmu ÚV KSS Bratislava, SRH 192.

⁴⁾ (1873—1949). Po prvej svetovej vojne pôsobil rok ako nekvalifikovaný učiteľ v Lubine, AUML ÚV KSS SRH 235.

⁵⁾ *Prehľad dejín KSC na Slovensku*, Bratislava, Pravda 1971, str. 42—45.

⁶⁾ Tamže, str. 43.

pochopili. Nemožno ani pripustiť, že boli propagátormi vedeckého socializmu. Boli však šíriteľmi myšlienok boja za socializmus, proti vykorisťovaniu a kapitálu. Prostriedkami boja sa však zaradili medzi reformistov. V článku »Socializmus vedecký a utopistický«⁷⁾ nazval neznámy autor Karola Marxa »kritikom spoločnosti — zakladateľom vedeckého komunizmu«. Oboznámil čitateľov (rešpektujúc Marxovu kritiku) s podstatou utopistického socializmu. Autor interpretoval dosť nejasne niektoré názory Fouriera, Owena, Bebela a Engelsa. Marxa hodnotil najvyššie, najmä jeho spis Kapitál. Propagoval ho medzi čitateľmi ako »náuku o zákone hodnoty a nadhodnoty«.

V časopisoch Nová doba a Zora sa veľmi výrazne uplatňoval vplyv Manifestu komunistickej strany. Najpopulárnejšie a najčastejšie interpretované bolo heslo »Proletári všetkých krajín, spojte sa!« Bolo symbolom prebúdzania sa slovenského robotníctva k aktivite, k odoberaniu, podporovaniu a prispievaniu do Novej doby, k zakladaniu krúžkov a spolkov. Manifest komunistickej strany sa stal slovenským socialistom symbolom internacionálneho boja proti vykorisťovateľom, za osemhodinový pracovný čas, boja za ľudovú školu i všeobecné volebné právo. Symbolom internacionalizmu boli i 1. máje v Budapešti, Liptovskom Mikuláši, Bratislave, Kremnici a inde. Heslo Manifestu komunistickej strany sa veľmi čestne vynímalo počnúc rokom 1897 v prvomájových číslach Novej doby. Bolo to v slovenskej tlači čosi nové. S internacionálnou jednotou — touto formou boja — slovenské národné časopisy do teraz nenarábali.

Významným internacionálnym postojom bolo i to, že v Novej dobe zverejšňovali príspevky a dopisy i poľskí, maďarskí, českí a juhoslovanskí súdruhovia.

Do roku 1897 dodržiavalo i vedenie sociálnodemokratickej strany Uhorska princíp internacionalizmu. Slovenskí socialisti združení okolo Novej doby však túto zásadu nenarušili ani po zrade vedenia strany. Konštatujeme to na základe preštudovaných správ, záznamov zo zhromaždení slovenských robotníkov a dobovej tlače. Socialistickí vodcovia G. Švéni, F. Tupý, Š. Martinček veľmi často vystupovali proti národnému separatizmu, obhajujúc internacionalizmus a národnú znášanlivosť. V článku »Naše biedy«⁸⁾ autor uviedol: »My spojiť sa musíme so všetkými robotníkmi iných národností,« nech je to »Maďar, Čech, Nemec, Francúz, Poliak«. Internacionalizmus dávali do popredia pred národnostnou otázkou.

Postoj k národnostnej otázke za slovenských socialistov vyjadril F. Tupý. »Co se otázky národní týče, tu program náš zní velice jasně, my neznáme a také neděláme žádných rozdílů mezi národy, tudíž netrpíme, aby jeden národ druhým utlačován byl, v ohledu tom jsme stokrát lepšími vlastenci než ti, kteří nám nadávají beznárodních.«⁹⁾ O narušanie princípu internacionalizmu sa v Novej dobe¹⁰⁾ pokúšali zo slovenských

⁷⁾ Zora, roč. I, č. 1, str. 3.

⁸⁾ Nová doba, roč. I, č. 1, str. 2.

⁹⁾ List F. Tupého Fedorovi Houdkovi z 28. mája 1897. Gosiorovský, M.: *Dejiny slovenského robotníckeho hnutia* (1848—1918), Bratislava, SVPL, 1956, s. 325—326.

¹⁰⁾ Pozri: Hlas, roč. I. (1898), s. 143, 349, roč. III, s. 155.

časopisov najmä Hlas a Kresťan. Najostrejšie sa vyhranila polemika Novej doby s Kresťanom.

Nová doba odsudzovala cirkev za urážky a ohovárania na adresu sociálnych demokratov, »že sú neznabohovia, noviny neznabožské a buričské«. ¹¹⁾ Vo vzťahu k cirkvi sa Nová doba snažila znevažovať jej autoritu. Odsudzovali kňazov, morálku najmä tých, ktorí rozbíjali usporiadané manželstvá.

Hlasisti sa zaujímali o činnosť uhorskej a slovenskej sociálnodemokratickej strany a čiastočne i podporovali jej snaženia. Apelovali na národné cítenie slovenských socialistov, ovšem ako celok boli ich výzvy zastreté oportunizmom. Nová doba zase od roku 1898 pravidelne propagovala knižné novinky, novinky Salvovej knižnice, referovala i o obsahu jednotlivých čísel Hlasu. Robili tak snáď i preto, že slovenskí socialisti v Budapešti túžili po vzdelaných vodcoch a pomocníkoch. ¹²⁾ I príčiny stylistických a pravopisných závad v Novej dobe neraz pripisovali »školským pomerom«, aké u nás na Slovensku panovali.

V žiadnom čísle Novej doby sa nehovorí o konečnom ciele boja robotníckej triedy, proletariátu, o proletárskej revolúcii, likvidácii kapitalizmu, o nastolení diktatúry proletariátu a o vybudovaní novej spoločnosti. ¹³⁾

I heslo veľmi často hlásané »Všetci za jedného, jeden za všetkých« v konečnej podstate nebolo chápané v dimenziách revolučného proletariátu, ale na úrovni kompromisníctva a reformizmu. Verili v postupné víťazstvo agitácie a propagandy. Chceli byť tvorcami dejín, no Bánffyho teroru čeliť nedokázali. ¹⁴⁾

Boli ovplyvniteľní, neboli jednotní, často v zajatí oportunizmu, i keď Š. Martinček neraz veľmi revolučne vyhlásil: »Vypovedali nám boj a my ho prijímame s radosťou — sme revolučnou stranou, boj je naším pravým cieľom. V ňom rastieme a silnieme... Práve teraz, keď sa panujúca trieda začína báť socializmu, práve teraz, keď sa triedny parlament alebo zbor svojvoľných bašov na čele s vládou činia všetko možné, aby mohli udusiť a zničiť socializmus — práve teraz uderia naši Slováci kontra a ukážu, že márne namáhanie, že Slováci už nenechajú na sebe rúbať drevo a už nemajú vôľu chovať viac psov na svoju nohu.« ¹⁵⁾ Túto cestu boja slovenskí socialisti však v rámci Uhorskej sociálnodemokratickej strany nenastúpili. Potvrdilo sa, že robotnícka trieda môže zvrhnúť kapitalizmus a vybudovať socializmus len vtedy, ak ju vedie revolučná marxisticko-leninská strana.

Nová doba sa jednoznačne zastávala chudobných robotníkov a chudobných roľníkov. Listami dopisovateľov a príspevkami prebúdzala odpor voči fabrikantom, voči neľudskému vykorisťovaniu.

¹¹⁾ *Beda tomu, z koho pohoršenie pochádza*, roč. I, s. 1, č. 2.

¹²⁾ *K povšimnutiu*, Nová doba, roč. I, č. 3, str. 1.

¹³⁾ Ruttkay, F.: *Začiatky slovenskej robotníckej tlače*, Bratislava, SNP, 1976, s. 21. Blížšie pozri: Lomen, P.: *K významu prvých slovenských robotníckych časopisov Nová doba a Zora*. Otázky žurnalistiky, Martin, MS, s. 189—213.

¹⁴⁾ Brutalita Bánffyho teroru sa prejavila v rozpúšťaní spolkov, nočných prehliadkach, zatýkaní, väznení, pokutovaní, fotografovaní súdruhov, nútenom vystahovaní, zákaze prevádzania verejných zbierok pre sociálnodemokratickú stranu, v zavádzaní cenzúry a i. Hlas, roč. I, s. 347—349.

¹⁵⁾ Nová doba, 1. 3. 1898.

Robotníci v tehelniach robili od štvrtej hodiny rána do 8. hodiny večer za hladovú mzdu. (Naše biedy, Nová doba, roč. I, č. 1, s. 2.) Pracovná doba slovenských baníkov v Šalgotúrninských baniach trvala od 6. hodiny rána do 6. hodiny večer (Hlas, roč. I, s. 116). V Budapešti bolo v letnej sezóne zamestnaných až 150 tisíc robotníkov. Pracovali na stavbách, ako remeselníci alebo nádenníci vo fabrikách. Zarobili 80 gr. až 1 zlatku denne, ženy 40—60 gr. a deti od 12. rokov 60 gr. Pracovná doba bola neurčitá, trvala od rána do tmy. Robotníci často pracovali i v noci podľa ľubovôle zamestnávateľa. Ani slovenskí drotári v Budapešti nenašli dostatok obživy. (Nová doba, Hlas, roč. I, s. 62.)

V dieľňach v Ružomberku boli zamestnávané zväčša deti. Deti ešte ani nie 10ročné. Pracovali od 6. hodiny ráno do 18. hodiny večer za 20 až 25 gr. denného platu. »Spýtajte sa,« hovorilo sa v liste, »koľko takých detí ostalo mrzáckmi, koľké stratili ruku, prst, oči a koľké odpadli. Potom im už ani doktor dielne nepomohol. A či je to divné, že tieto deti ochorejú, veď chodia sem zväčša z okolitých dedín a keď chcú načas prísť, tak musia už o 4. hodine vstať a bežať.« (Ružomberok, Nová doba, roč. III, č. 4, s. 4.)

Otrasné svedectvo vydala i Népszava. Konštatovala, že »Tóth nie je ani človekom. Ak nie je človekom, musí byť zvieraťom, pretože je to živý tvor, ktorý je schopný samostatne sa pohybovať. No boli to práve Slováci, ktorí ako to z príspevku vyplývalo, nepoznali začiatok a koniec práce. Robili pokorne tie najťažšie práce. Ku šťastiu im stačila »pálenka a slanina«. »To boli ich celé nároky. Týmto sa uspokojujú, z toho žijú a k inej riadnej strave sa nikdy ani nedostanú.« (Népszava, 6. 3. 1891, s. 2, A ÚML ÚV KSS, SRH 194.) V akých bytoch žili slovenskí robotníci? Doklad podala brnenská »Rovnosť«. Predstavte si dlhé baráky stĺčené z dosák, niektoré vystavané z nepálených tehál. Vo vnútri boli rozdelené na izby a v každej 15—20 ľudí, ktorí väčšinou spali na zemi, alebo »na palandách«, muži, ženy, dievky, deti, všetci spolu. (Slovenské kapitoly, Rovnosť, roč. II, 1896, č. 24, s. 1, 2. A ÚML ÚV KSS, SRH 116.)

Nová doba neapelovala len na robotníkov v mestách, ale poukazovala i na zlé, kritické životné podmienky poľnohospodárskych robotníkov a roľníkov. Nabádala ich k prebudeniu, aby žiadali za svoju prácu patričnú odmenu.¹⁶⁾

Nová doba nevystupovala otvorene proti súkromnému vlastníctvu vykorisťovateľov. Nemala v úmysle siahať na súkromné vlastníctvo fabrikantov a veľkostatkárov. V mene socialistov hlásala, »že sa nechcú s nikým o majetok deliť alebo niekomu voľačo vziať, ale oni chcú, aby sa z ich mozoľne nadobudnutých grošov alebo pozemkov nikto nedelil.«¹⁷⁾

Nepochopili, že vlastníctvo je prvoradým ekonomickým faktorom formovania osobnosti človeka, aké je vlastníctvo, také sú aj vedúce motívy spôsobu formovania osobnosti. Je samozrejmé, že slovenskí socialisti nespeli k formovaniu socialistického vzťahu k práci a spoločenskému vlastníctvu, ale ostávali v zajatí maloburžoáznej morálky. Kapitalistický spoločenský poriadok podľa Š. Martinčeka sa »len vtedy obráti k lepšiemu, ak v zákonodárstve každá trieda našej spoločnosti, teda aj robotníci budú zastúpení.«¹⁸⁾

Martinček i ďalší nepochopili, že zastúpením v demokratickom parla-

¹⁶⁾ Chýrnik, Nová doba, roč. I, č. 2, str. 4.

¹⁷⁾ Beda tomu, z koho pohoršenia pochádza, Nová doba, roč. I, č. 2, str. 1.

¹⁸⁾ Z verejného robotníckeho zhromaždenia, Nová doba, roč. II, č. 8, str. 2, 3.

mente sa ešte neodstráni kapitalistický spoločenský poriadok, ani sa nezvýši aktivita robotníckych mäs.

Sám V. I. Lenin v práci »Čo robiť?« zdôraznil, že »zvýšenie aktivity robotníckej masy môžeme dosiahnuť len pod podmienkou, že sa nebudeme obmedzovať na politickú agitáciu na hospodárskej základni. A jednou zo základných podmienok nutného rozšírenia politickej agitácie je organizovať všestranné politické odhalenia. Inak nemožno masy vychovať k politickému uvedomeniu a revolučnej aktivite«. ¹⁹⁾ Len tak možno, nie však evolúciou, ale proletárskou revolúciou dospieť k víťazstvu. Oni to však takto nechápali.

Výchova je závislá od hmotných podmienok života spoločnosti. V príspevkoch Novej doby túto marxistickú zákonitosť nepochopili. Za určujúce vo vývine spoločnosti považovali prírodné podmienky, pričom podľa Novej doby sa ich vplyv mechanicky aplikuje na spoločenskú oblasť, a to vrátane Darwinovej teórie o vývine druhov. ²⁰⁾

Usmerňovateľom vzdelávacej činnosti slovenských socialistov koncom 90. rokov 19. storočia bol »Program Uhorskej sociálnodemokratickej strany z roku 1890«. Zásady pre oblasť výchovy a vzdelania žiadali »povinné bezplatné a necirkevné vyučovanie na ľudových a pokračovacích školách, ako aj bezplatný postup na všetky vysoké učilištia«.

Uvedená zásada bola doslovným odpisom heinfeldského programu. V programe Rakúskej sociálnodemokratickej strany mala však ešte dodatok, že je potrebné oddeliť cirkev od štátu a vyhlásiť náboženstvo za súkromnú vec. (Pozri: Marek, J.: Šedesát let programové výstavby sociálnodemokratické strany dělnické, Praha 1927, str. 66 až 67.) Požiadavky v oblasti vzdelávania nadväzovali na »Program uhorskej všeobecnej robotníckej strany« z roku 1880. Tu požiadavka »zaviesť všeobecnú, rovnú ľudovú školu založenú na vedeckých základoch, venovať zvýšenú pozornosť odbornému vzdelaniu, zaviesť bezplatné vyučovanie v každej škole a poskytovať učebné pomôcky zdarma« ako celok vyznieva podľa nás revolučnejšie ako hore uvedené programové vyhlásenie.

V každom prípade uvedené zásady k školskej politike boli zamerané na budúcnosť robotníckej triedy. Mali veľký význam pre rozvoj robotníckeho hnutia vôbec. Vzdelávacie snahy v duchu »programu« treba chápať ako jednu z najzávažnejších ciest pre formovanie proletárskeho povedomia.

V diskusii k zásadám programu sociálnodemokratickej strany o ľudových školách vystúpil na zakladajúcom zjazde Uhorskej sociálnodemokratickej strany Jozef Ferency. Za hlavného rozširovateľa vzdelanosti uviedol školu. Chápal, že »ciele školy smerujú do budúcnosti, uskutočňujú kultúrnu prácu pre budúce pokolenie. Čo sa deti učia, to si na celý život zapamätajú«. Ľudová škola mala podľa Ferencyho vychovávať k mravno-spoločenskému životu človeka v duchu slobody, jednoty a bratstva, bez ohľadu na spoločenské postavenie, či ide o chudobného alebo bohatého. Tento cieľ, povedal Ferency, »maďarské školy neplnia, sú na nízkej úrovni a sú ovplyvnené tried-

¹⁹⁾ Lenin, V. I.: *Čo robiť*, Bratislava, Pravda 1949, str. 80.

²⁰⁾ Ruttkay, F.: *Začiatky slovenskej robotníckej tlače*, Bratislava, SPN 1976, str. 20.

nými záujmami vládnucej spoločnosti«. Kritizoval i základný článok XXXVIII z roku 1868 o vyučovaní na národných školách. Ľudové školy zriaďované podľa školského zákona z roku 1868 neboli jednotné. Členili sa na súkromné, cirkevné, obecné a štátne. Cirkevné školy boli vydržiavané z prostriedkov veriacich v obciach. Obecné školy zriaďovali a náklady mali hradiť obce. Štátne školy zriaďoval štát, no na výdavky mali podľa dohody prispievať i miestni činitelia. Uvádzame to preto, že na zjazde bolo povedané, že z 12 685 obcí bolo 3000 obcí tak chudobných, že nemali z čoho vydržiavať učiteľa. K priaznivému vyriešeniu školskej situácie na dedinských školách bolo potrebné prijať 6000 učiteľov.

I keď § 1 hovoril, že do verejnej školy treba posilať deti od 6—12 až 15 rokov, skutočnosť bola iná. Ferency o tom hovoril takto: »V školskom roku 1889 necelá tretina pol milióna školopovinných detí nenavštevovalo školu, čiže každé šieste dieťa sa nezúčastnilo školského vzdelávania. 6859 dvanásťročných detí opustilo národnú školu bez toho, aby sa naučili písať.«

Ferency poukázal i na sociálnu biedu robotníckych rodín, v ktorých sa mali deti pripravovať na vyučovanie. Uvádzal príklady, že deti, aj keď chodia do školy, nemajú doma ani miesto, kde by si napísali úlohu. O čistote, poriadku a priaznivej atmosfére nemožno vôbec hovoriť. Matka a otec pracovali od rána do noci a deti boli samé doma, prípadne ich zverili na cudzích, ktorí sa o ne nestarali.

Ferency radil poučovať robotníkov. Robotnícka trieda mala veľký záujem o rozvoj vzdelania a realizáciu cieľavedomých školských požiadaviek. Dokumentovať to možno navrhovanými opatreniami prijatými na záver programového rokovania delegátmi zjazdu sociálnodemokratickej strany k zásadám školskej politiky: 1. ľudové školy dať pod správu štátu, oddeliť školu od cirkvi, 2. ľudové školy zakladať v každej dedine, 3. zaviesť povinnú školskú dochádzku, 4. povinnú školskú dochádzku stanoviť od 6 do 14 rokov. Zriaďiť bezplatné vyučovanie na všetkých stupňoch škôl, 5. chudobným školopovinným deťom nech štát prispieva na školské pomôcky, 6. trestaním a väzením potrestať rodičov, ktorí svoje deti nepúšťajú alebo neposielajú do školy.²¹⁾

Nová doba a Zora útočili na politiku uhorskej buržoázie. Uvedomovali si, že školy, v ktorých sa udomácnila maďarčina, kde na prvom mieste stálo vyučovanie náboženstva, socialistov nevychováva. Prvé číslo Zory prinieslo hneď na prvej strane stručný výťah programu strany v článku »Čo chceme?«. Robili tak s vedomím, že mnohí Slováci nevedeli maďarsky, teda program Uhorskej sociálnodemokratickej strany nepoznali. Program obsahoval i požiadavku vzdelávania v materinskom jazyku. Názov článku »Čo chceme?« nám dokumentuje, že organizátori slovenskej tlače hľadali svoje vzory v Dělnických listoch. Dělnické listy dňa 3. 1. 1873 a 2. 1. 1874 uverejnili článok s totožným názvom.

Nová doba považovala za najsprávnejšie vzdelávať a vychovávať slovenských robotníkov, ženy a mládež prostredníctvom robotníckej tlače. Stanovisko k nevyhovujúcim školským pomerom zaujal Ján Polóni takto: »Veď na Slováka tak hľadia, akoby ani človekom nebol, len preto, že slovensky hovorí. Do slovenskej školy drzo vtlačajú maďarský jazyk, následkom čoho človek nerozumie, čo ho učia. Musí zostávať sprostým len preto, že sa Slovákom narodil.

²¹⁾ *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*, MMTVD, zv. II, [1890—1900], Budapest 1954, str. 66—69.
{Voľne preložila V. Ž.}

Nemáme slovenských škôl, takže nám potom vychovávali takých učiteľov, farárov, úradníkov, ktorí sa ani poriadne s nami zhovárať nevedia.«²²⁾

V snahe priviesť robotníkov k pravidelnému čítaniu robotníckej tlače, brožúr a kníh korene vykorisťovania a biedy objasňovali neraz negramotnosťou. Písali: »Vy ste tí, ktorí tie najhoršie a najťažšie práce konáte musíte, a za to, čo sa vám dostane? Posmech a krivda na každej čiare... Namiesto učebných vzdelávacích ústavov nastavujú vám pálenice na špiritus, aby ste obľbli, a potom ako so sprostými, nevzdelanými robia, čo sami chcú. Tomuto treba urobiť koniec, a to len tak môžeme dosiahnuť, keď všetci spoločne budeme cítiť, poučovať sa, noviny čítať.«²³⁾ Uvedená citácia predstavuje genézu činnosti slovenských socialistov v pravej podstate nie pedagogickú, ale osvetovú. Od živelného povzbudzovania k sebavzdelávaniu, osvojeniu si materinského jazyka slovom i písmom, k pravidelnému čítaniu slovenských robotníckych časopisov, kníh, k zakladaniu vzdelávacích krúžkov, vydávaniu letákov a k agitačnej práci.

Ako sme uviedli už na inom mieste, utlmoval Bánffyho teror všetko pokrokové, stíhal socialistov, a tak i práca vo vzdelávacích a čítacích krúžkoch bola krátkodobá, nepravidelná a živelná. Slovenskí a českí robotníci v Budapešti vyvíjali určitú vzdelávaciu činnosť v spolkoch Kristári, Svornosť, Osvéta a ďalších. Spolok Jednota, založený v roku 1895, bol do roku 1897 hlavným orgánom slovenského robotníctva v Budapešti. V spolkoch boli prednesené prednášky o hospodárskych a politických otázkach, o socialistickom učení vôbec, o vzťahu robotníkov k ostatným spoločenským triedam a vrstvám. Tiež o vzťahu k náboženstvu a k cirkvi, o potrebe bezplatného všeobecného vzdelania v rodnej reči a o potrebe slovenskej robotníckej tlače a literatúry.²⁴⁾

Na Slovensku intenzívnu vzdelávaciu činnosť vyvíjal spolok Napred v Bratislave.²⁵⁾ V roku 1893 si robotníci založili spolok Napred i v Kremnici, v roku 1895 v Banskej Bystrici a v roku 1897 v Lučenci.²⁶⁾ Sú doklady aj o založení vzdelávacích krúžkov a spolkov v Košiciach,²⁷⁾ čitateľského krúžku vo Vrútkach²⁸⁾ a v Leviciach.²⁹⁾ Boli pokusy i o založenie robotníckeho spolku v Prešove.³⁰⁾ Našli sme záznamy i o založení vzdelávacieho spolku žilinských obuvníkov.³¹⁾

Ucelené poznatky o obsahovej náplni vzdelávacích krúžkov sme zatiaľ

²²⁾ *Hlas k slovenskému ľudu robotníckému*, leták z roku 1895, A ÚML ÚV KSS, SRH 321.

²³⁾ Dopisy, Nová doba, roč. I, č. 2, str. 3, 4.

²⁴⁾ Hapák, P.: *Slovenské robotnícke hnutie v Budapešti koncom 19. storočia*, Historický časopis, roč. III, str. 58. Hapák, P.: *Záujem slovenského robotníctva o národný život v druhej polovici 19. storočia*, v práci: *Slováci a ich národný vývin*, Bratislava, SAV 1969, str. 243.

²⁵⁾ Bližšie: Hanzlíček, K.: *Spomienky na začiatky robotníckeho hnutia v Bratislave*, Bratislava, Práca 1970, str. 7—34 a str. 104—147.

²⁶⁾ *V práci a v boji komunistov v stredoslovenskom kraji*, Banská Bystrica, Stredoslovenské nakladateľstvo 1971, str. 8.

²⁷⁾ *Prehľad dejín KSČ na Slovensku*, Bratislava, Pravda 1971, str. 34—37.

²⁸⁾ A ÚML ÚV KSS, fond SRH 55.

²⁹⁾ A ÚML ÚV KSS, fond SRH 120.

³⁰⁾ A ÚML ÚV KSS, fond SRH 64.

³¹⁾ A ÚML ÚV KSS, fond SRH 181.

nezískali. Z rozvrhov práce sa veľa nedozvieme. Napríklad robotnícky vzdelávací spolok Vpred mal v júli 1891 tento rozvrh práce: nedeľa — zmiešaný spevácky zbor, nácvik, pondelok — maďarský jazyk, utorok — spev, streda — rétorika, dejepis, štvrtok — obchodné účtovníctvo, piatok — spev, sobota — prednáška, správy o robotníckom hnutí, diskusia.³²⁾ Badáme, že v spolku nevenovali veľkú pozornosť politickej práci, ale spevu a robotníckemu spevokolu. Spev vôbec v slovenskej sociálnodemokratickej strane bol považovaný za jeden z veľmi dôležitých prostriedkov výchovno-vzdelávacej činnosti.

Slovenskí socialisti k vzdelávaniu využívali i ďalšie prostriedky a formy styku, ako výlety, zhromaždenia, tanec, kultúrne vystúpenia, zjazdy, konferencie a schôdze. Presviedčanie o nevyhnutnosti vzdelávania vychovávalo, ako na to sami upozorňovali v listoch Novej doby a na zhromaždeniach, sebavedomie ľudu, vedomie spolupatričnosti, internacionalizmu, učilo robotníkov myslieť, všímať si okolitý svet, kritizovať nespravodlivosť, ceníť si svoju prácu.

Nová doba napr. v článku »Pár slov od Poliakov«³³⁾ hlásala, že robotníkom čítaním dobrých článkov, chápaním krívd sa otvoria oči, srdce sa im poteší, privedú sa k aktivite, k stavu nebáť sa nebyť spokojní. Spomínaný článok ako celok mal i ten klad, že naznačoval cestu a poslanie proletárskej robotníckej triedy vytrvať v boji proti vykorisťovateľom.

Slovenskí socialisti článkami Novej doby bojovali i za rovnoprávnosť, v z d e l á v a n i e, všeobecné volebné právo, vôbec základné občianske práva i pre dievčatá a ženy. Ženy mali príležitosť na stránkach časopisu vyjadriť svoje názory. Tak napr. B. Toužilová kritizovala postavenie ženy v kapitalizme. Presviedčala zároveň čitateľov o úlohách, ktoré v prospech ženy zabezpečí socializmus. Socializmus v prvom rade »dá žene vzdelanie«, pretože »žena ako rozhodujúca vychovávateľka detí má byť najvzdelanejšia, aby aj zo svojich detí vychovala riadnych ľudí.«³⁴⁾

Slovenskí socialisti revolučne žiadali »pripustiť ženu ku štúdiu umenia a vedy. Vzdelanie sa nedá ničím nahradiť«. Správne pochopili, že na príčine je buržoázna spoločnosť, ktorá úmyselne zanedbáva vzdelávanie, »vyberá predčasne dievčatá zo škôl a neprípúšťa ich ani na stredné a vysoké školy.«³⁵⁾

Uvedomovali si, že vzdelanie je nevyhnutné. Krásu ženy považovali za chvíľkový rozmar, no vzdelanie za trvalú hodnotu. Vzdelanie podľa nich »zošlachťuje i telesne«. Buržoáznu etiketu odsudzovali.³⁶⁾

Výchovu považovali za súbor mravných, rozumových a telesných kvalít. Odsudzovali buržoázne zriadenie, že podporovalo prostitúciu. Doporučovali vzdelávať dievčatá i v oblasti anatómie ženského organizmu, hygieny a spoločenského správania. Celkove treba povedať, že myšlienky

³²⁾ Členovia spolku sa schádzali v Bratislave, Klariská ulica, vždy popoludní od 14. do 16. hodiny. Népszava, 31. júla 1891, A ÚML ÚV KSS SRH 20.

³³⁾ Roč. I, č. 3, str. 4.

³⁴⁾ *Kedy bude rozriešená ženská otázka*, Nová doba, roč. III, č. 3, str. 2.

³⁵⁾ *Vzdelávajme sa*, Nová doba, roč. I, č. 2, str. 3.

³⁶⁾ »Dievča naučiť koketne hovoriť, používať cudzie slová a pritom im nerozumieť, strúhať všelijaké poklony, nevedieť nič o ženskom pohlaví, čo sa jej tak úzko dotýka a spája s jej životným poslaním, takú nesmieme považovať za vzdelanú.« Tamže, str. 2.

o výchove a vzdelávaní žien sa výlučne opierali o osobné skúsenosti spomínané v úzkej spojitosti so sociálnymi otázkami.

Biednemu učiteľskému povolaniu v Uhorsku venovala Nová doba dva príspevky. V prvom, »Od hladu pomätená učiteľka«, autor poukázal na zlé materiálne postavenie ženy-učiteľky. V závere článku si prijal, »aby tak učení ako neučení robotníci ruka v ruke spolu bojovali.«³⁷⁾

Snahu o spoluprácu s učiteľmi vyjadril dopisovateľ z Petrovca. Vo svojom liste odsudzoval uhorskú vládu za to, že nevenovala pozornosť materiálnemu zabezpečeniu učiteľa ľudovej školy ani priestorom, v ktorých vyučoval. Školské budovy boli však nevyhovujúce nielen v Petrovci, ale po celom Uhorsku. Dopisovateľ poukázal na extrém dvoch architektonických stavieb. Na jednej strane fary, »ktorá bola celým palácom a kaštieľom«, a na druhej strane školy, »chatrnej nízkej dlhočiznej budovy, postavenej bez estetického vkusu«. Opísal školu, ktorá pozostávala z troch tried. Tieto boli zároveň i bytmi dvoch učiteľov s ich rodinami. Učebne sa podobali podľa pisateľa »svinským chlievom«. V nízkej tmavej triede sedávalo 120 detí, niekedy i viac, v ústavičnom prachu a smrade. Autor sa v článku ostro pýtal: »Či je to nie nerozum, jeden býva v paláci (myslel kňaza), a stodvasať dietok s troma učiteľmi v nízkej chalupe v nezdravom temnom bitúnku.«³⁸⁾

Mimo kritiky robotníci prispievajúci do Novej doby a Zory v skúmanom období nepodnikli nič. Nevenovali pozornosť ani stredným a vysokým školám, pretože v skúmanom období si nenárokovali vlastniť vyššie vzdelanie. Využívanie detskej práce odsudzovali v úzkej spojitosti s celkovou sociálnou biedou a vykorisťovaním dospelých. Samostatné príspevky o rodinnej výchove sa nevyskytli. Slovenskí socialisti sa však uvedomovali, že »vychovávaním detí môžeme do istej miery budúcnosť upravovať.«³⁹⁾

Slovenský proletariát v skúmanom období nepoznal marxizmus-leninizmus. V 90. rokoch 19. storočia vyvíjal oportunistickú činnosť. V rámci Sociálnodemokratickej strany Uhorska nebol revolučnou stranou, pretože sa priklonil k buržoázii. Nemožno však poprieť, že prvé slovenské robotnícke časopisy Nová doba a Zora napriek negatívnym vplyvom buržoáznej morálky prejavili i prvé snahy o socialistické riešenie niektorých výchovných a vzdelávacích otázok. Možno preto povedať, že predstavujú i významný prameň pre bližšie poznanie stavu školstva, výchovy a vzdelávania dospelých, ale i školskej politiky v Uhorsku v 90. rokoch 19. storočia.

В ЕРА ЖБИРКОВА

ПЕРВЫЕ СЛОВАККИЕ ЖУРНАЛЫ ДЛЯ РАБОЧИХ — ВАЖНЫЙ ИСТОЧНИК
ЗАЧАТКОВ СЛОВАККОЙ МАРКСИСТСКОЙ ПЕДАГОГИКИ

Автор статьи информирует о первых словацких рабочих журналах «Новая доба» и «Зора», которые выходили в Будапеште в 1897—1899 гг. Новая доба и Зора положили основание словацкой социалистической публицистике, социалистической сознатель-

³⁷⁾ Nová doba, roč. II, č. 5, str. 4.

³⁸⁾ Dopis, Nová doba, roč. I, č. 8, str. 3.

³⁹⁾ Prvá podmienka rovnosti, Nová doba, roč. II, č. 6, str. 1.

ности. Эти журналы издавались без помощи со стороны социал-демократической партии Венгрии, на базе тесного сотрудничества между словацкими и чешскими рабочими.

Невзирая на наличие многих отрицательных оппортунистических и сепаратистских тенденций, что было обусловлено незнанием марксизма-ленинизма, эти журналы все же являются важным источником познания состояния народного просвещения, воспитания

и образования в Венгрии в 90-х годах 19 столетия. В области школьной политики требования были нацелены на будущность рабочего класса. Эти требования сыграли большую роль в деле развития рабочего движения вообще. Стремления словацких и чешских социалистов в воспитательно-образовательной области следует рассматривать как один из первых путей к формированию пролетарской сознательности.

VIERA ŽBIRKOVÁ

THE FIRST SLOVAK WORKERS' PERIODICALS SIGNIFICANT SOURCES OF THE BEGINNINGS OF SLOVAK MARXIST PEDAGOGY

The author deals with the first Slovak workers' periodicals, *Nová doba* (New Times) and *Zora*, which were published in Budapest in the years 1897—1899. *Nová doba* and *Zora* laid the foundations of the Slovak socialist press, of socialist awareness. They appeared thanks to the close co-operation of Slovak and Czech workers, without any assistance from the leadership of the Social Democratic Party of Hungary.

In spite of many negative opportunist and separatist tendencies, which resulted from the ignorance of Marxism-Leninism,

the two periodicals provide a significant source for a better understanding of the state of schools and education in Hungary in the nineties of the 19th century. The demands concerning educational policy were formulated with a view to the future of the working class. They were of great importance for the development of the labour movement in general. The educational efforts of the Slovak and Czech socialists must be understood as one of the first ways of forming proletarian consciousness.

o výchove a vzdelávaní žien sa výlučne opierali o osobné skúsenosti spomínané v úzkej spojitosti so sociálnymi otázkami.

Biednemu učiteľskému povolaniu v Uhorsku venovala Nová doba dva príspevky. V prvom, »Od hladu pomätená učiteľka«, autor poukázal na zlé materiálne postavenie ženy-učiteľky. V závere článku si prijal, »aby tak učení ako neučení robotníci ruka v ruke spolu bojovali.«³⁷⁾

Snahu o spoluprácu s učiteľmi vyjadril dopisovateľ z Petrovca. Vo svojom liste odsudzoval uhorskú vládu za to, že nevenovala pozornosť materiálnemu zabezpečeniu učiteľa ľudovej školy ani priestorom, v ktorých vyučoval. Školské budovy boli však nevyhovujúce nielen v Petrovci, ale po celom Uhorsku. Dopisovateľ poukázal na extrém dvoch architektonických stavieb. Na jednej strane fary, »ktorá bola celým palácom a kaštieľom«, a na druhej strane školy, »chatrnej nízkej dlhočiznej budovy, postavenej bez estetického vkusu«. Opísal školu, ktorá pozostávala z troch tried. Tieto boli zároveň i bytmi dvoch učiteľov s ich rodinami. Učebne sa podobali podľa pisateľa »svinským chlievom«. V nízkej tmavej triede sedávalo 120 detí, niekedy i viac, v ústavičnom prachu a smrade. Autor sa v článku ostro pýtal: »Či je to nie nerozum, jeden býva v paláci (myslel kňaza), a stodvsať dieťok s troma učiteľmi v nízkej chalupe v nezdravom temnom bitúnku.«³⁸⁾

Mimo kritiky robotníci prispievajúci do Novej doby a Zory v skúmanom období nepodnikli nič. Nevenovali pozornosť ani stredným a vysokým školám, pretože v skúmanom období si nenárokovali vlastniť vyššie vzdelanie. Vykoristovanie detskej práce odsudzovali v úzkej spojitosti s celkovou sociálnou biedou a vykorisťovaním dospelých. Samostatné príspevky o rodinnej výchove sa nevyskytli. Slovenskí socialisti sa však uvedomovali, že »vychovávaním detí môžeme do istej miery budúcnosť upravovať.«³⁹⁾

Slovenský proletariát v skúmanom období nepoznal marxizmus-leninizmus. V 90. rokoch 19. storočia vyvíjal oportunistickú činnosť. V rámci Sociálnodemokratickej strany Uhorska nebol revolučnou stranou, pretože sa priklonil k buržoázii. Nemožno však poprieť, že prvé slovenské robotnícke časopisy Nová doba a Zora napriek negatívnym vplyvom buržoáznej morálky prejavili i prvé snahy o socialistické riešenie niektorých výchovných a vzdelávacích otázok. Možno preto povedať, že predstavujú i významný prameň pre bližšie poznanie stavu školstva, výchovy a vzdelávania dospelých, ale i školskej politiky v Uhorsku v 90. rokoch 19. storočia.

В Е Р А Ж Б И Р К О В А

ПЕРВЫЕ СЛОВАЦКИЕ ЖУРНАЛЫ ДЛЯ РАБОЧИХ — ВАЖНЫЙ ИСТОЧНИК ЗАЧАТКОВ СЛОВАЦКОЙ МАРКСИСТСКОЙ ПЕДАГОГИКИ

Автор статьи информирует о первых словацких рабочих журналах «Новая доба» и «Зора», которые выходили в Будапеште

в 1897—1899 гг. Новая доба и Зора положили основание словацкой социалистической публицистике, социалистической сознатель-

³⁷⁾ Nová doba, roč. II, č. 5, str. 4.

³⁸⁾ Dopis, Nová doba, roč. I, č. 8, str. 3.

³⁹⁾ Prvá podmienka rovnosti, Nová doba, roč. II, č. 6, str. 1.

ности. Эти журналы издавались без помощи со стороны социал-демократической партии Венгрии, на базе тесного сотрудничества между словацкими и чешскими рабочими.

Невзирая на наличие многих отрицательных оппортунистических и сепаратистских тенденций, что было обусловлено незнанием марксизма-ленинизма, эти журналы все же являются важным источником познания состояния народного просвещения, воспитания

и образования в Венгрии в 90-х годах 19 столетия. В области школьной политики требования были нацелены на будущность рабочего класса. Эти требования сыграли большую роль в деле развития рабочего движения вообще. Стремления словацких и чешских социалистов в воспитательно-образовательной области следует рассматривать как один из первых путей к формированию пролетарской сознательности.

VIERA ŽBIRKOVÁ

THE FIRST SLOVAK WORKERS' PERIODICALS SIGNIFICANT SOURCES OF THE BEGINNINGS OF SLOVAK MARXIST PEDAGOGY

The author deals with the first Slovak workers' periodicals, *Nová doba* (New Times) and *Zora*, which were published in Budapest in the years 1897—1899. *Nová doba* and *Zora* laid the foundations of the Slovak socialist press, of socialist awareness. They appeared thanks to the close co-operation of Slovak and Czech workers, without any assistance from the leadership of the Social Democratic Party of Hungary.

In spite of many negative opportunist and separatist tendencies, which resulted from the ignorance of Marxism-Leninism,

the two periodicals provide a significant source for a better understanding of the state of schools and education in Hungary in the nineties of the 19th century. The demands concerning educational policy were formulated with a view to the future of the working class. They were of great importance for the development of the labour movement in general. The educational efforts of the Slovak and Czech socialists must be understood as one of the first ways of forming proletarian consciousness.